

Existenciálny význam smrti

Mária Spišiaková

SPIŠIAKOVÁ, M.: The existential significance of death. *Studia Aloisiana* 1/2023. The aim of this study is to show the existential significance not only of death, but also of reflection about death. Based on the existential philosophy of J. P. Sartre and G. Marcel, it intends to show the importance of dealing with death and its significance, as it is necessarily connected with a concept of human, meaning of life and a metaphysical nature of the world. It is freedom and the possibility of choice that are the most precious in human life because it enables him to take a certain attitude towards absurdity of life and death. It can be an attitude of solidarity (Sartre) or that one of oblation love (Marcel).

Keywords: death, existentialism, hope, subjectivism, inter-subjectivism, G. Marcel

Obdobie pandémie, ale aj blízkosť vojny v európskom priestore a v nemalej miere aj prehľbujúce sa agresívne konflikty v spoločnosti vyvolávajú v ľuďoch pocity strachu a úzkosti, prameniace jednak z ohrozenia životných istôt, jednak z najvnútornejšieho ľudského strachu, strachu pred vlastnou smrťou či smrťou blízkych.

Hoci je človek jediný živočích, ktorý si je vedomý, že zomrie, môže myšlienku na smrť vytesňovať, ako to výstižne opísal Tolstoj vo svojej poviedke *Smrť Ivana Iljiča*.¹ Môže však zaujať aj viac či menej negatívny postoj k smrti a vnímať ju ako nepriateľa, cudzinca, ako istú patológiu alebo trest. Peter Kreeft uvádza aj pozitívne možnosti vnímania smrti ako priateľa, matky či dokonca milovaného.² Staré latinské príslovia hovoria *mors certa, hora incerta* – smrť je istá, no hodina smrti je neistá – čo znamená, že smrť môže byť rovnako zavŕšením zmysluplného dlhého života, ale aj náhlým ukončením života, ktorý sa ešte nestačil rozvinúť. Možno ju preto chápať ako prirodzenú súčasť života, teda niečo, čo sa nám deje akoby „zvonka“, ale aj ako posledný slobodný akt, prechod do inej formy existencie, či ako absurdný koniec života bez zmyslu.

Aj keď zrejme nikdy nebude možné strach zo smrti a isté tajomstvo s ňou spojené odstrániť, predsa mnohí myslitelia a filozofi v uvažovaní o smrti

1 „Gaius je naozaj smrteľný a je to správne, že musí umrieť, ale ja Vaňa, Ivan Iljič, so všetkými mojimi citmi, myšlienkami – to je iné. A to ani nemôže byť, že by som mal zomrieť.“ TOLSTOJ, L. N.: *Smrť Ivana Iljiča*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959, s. 57.

2 Porov. KREEFT, P.: *Láska je silnejšia ako smrť*. Bratislava : Redemptoristi – Slovo medzi nami, 2012.

nachádzali prostriedok ako jej čeliť, pretože máme moc len nad tým, ako sa nám veci javia, nie nad realitou.³

Zámerom tejto štúdie je poukázať na existenciálny význam nielen smrti, ale aj uvažovania o smrti, nevyhnutne spojeného s chápaním toho, kto je človek, aký je zmysel jeho života a aká je metafyzická podstata sveta. Na základe myšlienok vybraných existenciálnych filozofov – J. P. Sartra a G. Marcela – sa potvrdí dôležitosť zaoberania sa smrťou,⁴ lebo človek môže vďaka svojej slobode spolurozhodovať o tom, ako čo sa mu bude javiť smrť a skrze ňu celý život i celá skutočnosť, v perspektíve smrti nastáva isté preusporiadanie hodnôt a ukazuje sa, že to najdôležitejšie miesto v živote nadobúdajú ľudské vzťahy, predovšetkým vzťah lásky.

Ateistický existencializmus

Otázka smrti je obrazne povedané otázkou po „bytí či nebytí“, čiže otázkou „existencie“ človeka, a preto jej venujú prednostnú pozornosť tzv. existencialistickí filozofi⁵. Možno ich rozdeliť do dvoch základných skupín podľa toho, či sú teisti (napr. K. Jaspers, G. Marcel, M. Buber) alebo ateisti (J.-P. Sartre, M. Heidegger).⁶ Zoči-voči časovej ohraničenosti a zdanlivej nezmyselnosti ľudského života hľadajú dôvod, prečo má zmysel žiť a kde nájsť silu ísť ďalej, keď zažívame ťažké chvíle.

Ukazuje sa, že chápanie smrti je neoddeliteľne späté s otázkou zmyslu života a s existenciou nádeje, ktorú možno chápať ako silu, ktorá nám pomáha prekonať ťažké situácie. Nádej zahŕňa túžbu po niečom, a zároveň presvedčenie, že je to dosiahnuteľné. Predpokladá *niekoho*, *v koho dúfame*, a tiež *niečo*, *v čo dúfame*, a preto veľmi úzko súvisí aj s celkovým chápaním sveta, ktoré vymedzuje to, v čo alebo v koho možno dúfať.⁷

Pre ateistických existencialistov nemá život objektívny zmysel či cieľ, neexistuje nijaký život po smrti, ani večná blaženosť či zatratenie. Sartre definuje podstatu ateistického existencializmu nasledovne: „Ak Boh neexistuje, potom

3 Porov. KREEFT, P.: *Láska je silnejšia ako smrť*, s. 43.

4 V časopise TAPE autorka publikovala článok o dôležitosti výchovy o smrti. SPIŠIAKOVÁ, M.: Why Death Should Be a Topic for Education. In: *Theology and Philosophy of Education*. Vol.1 N. 1. 2022 <https://www.tape.academy/index.php/tape/article/view/18>

5 Niekedy sa označujú tiež ako filozofi existencie. Existencializmus zahŕňa filozofické nauky, ktoré spája dôraz na pojem existencie, no ktoré sú často veľmi odlišné. Prelína sa aj s ďalšími filozofickými smermi, ako je fenomenológia, filozofia dialógu či personalizmus. Existenciu nemožno opísať racionálnymi kategóriami, možno len nepriamo zakúsiť, osvetliť či demonštrovať. Porov. KOLEKTIV AUTORŮ: *Filosofický slovník*. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2002, s. 116.

6 Porov. SARTRE, J. P.: Existencialism Is a Humanismus. (1946) In: KAUFMAN, W. (ed.): *Existentialism from Dostoyevsky to Sartre*. Meridian Publishing Company, 1989. Dostupné online: <https://www.marxists.org/reference/archive/sartre/works/exist/sartre.htm> (25.05.2023).

7 Porov. CHENG-LING, YU: Hope and Dispair. A discussion on the Atheistic Existentialist, Evolutionary Biologist and Intersubjective Accounts of Hope. In: *Marcel Studies*, Vol. 5, Issue No. 1, 2020, s. 21. Dostupné online: [https://explore.neumann.edu/hubfs/3.%20Cheng%20Ling%20Final%20Version\(1\).pdf?hsLang=en](https://explore.neumann.edu/hubfs/3.%20Cheng%20Ling%20Final%20Version(1).pdf?hsLang=en) (20.04.2023)

existuje aspoň jedna bytosť, ktorej existencia predchádza esenciu, bytosť, ktorá existuje prv, ako môže byť definovaná akýmkoľvek pojmom. Touto bytosťou je človek alebo, ako hovorí Heidegger, ľudská realita.⁸ Ľudská prirodzenosť teda nie je človeku daná, lebo neexistuje Boh, ktorý by ju vymyslel, ale človek musí „vymýšľať“ a tvoriť sám seba: „Človek nie je ničím iným, ako tým, čo zo seba spraví“⁹ – to je prvý princíp ateistického existencializmu. Podľa Sartra je dôležité, aby si to každý človek uvedomil, lebo ho to privedie k uznaniu plnej zodpovednosti za vlastný život.

Ak Boh neexistuje, potom neexistujú nijaké objektívne hodnoty, ani prikázania, ktoré by legitimizovali ľudské konanie. Nič nemôže človeka ospravedlniť, ani oprávniť na niečo: „Zostali sme sami bez výhovorky.“¹⁰ Preto Sartre tvrdí, že „človek je odsúdený byť slobodný“¹¹. Odsúdený, lebo nestvoril sám seba, no akonáhle sa ocitol v tomto svete, je za všetko zodpovedný. Táto sloboda a zodpovednosť, ktorá z nej plynie, naplňa človeka úzkosťou.

Navyše človek nie je zodpovedný len za svoju individuálnu existenciu, ale je zodpovedný za všetkých ľudí. V každom svojom čine totiž utvára „obraz“ človeka.¹² Podľa Sartra je takto ponímaná subjektivita vyjadrením toho, že človek má väčšiu hodnotu než napríklad kameň, zviera alebo stôl. Takýto „subjektivismus“ má dva významy, „na jednej strane slobodu jednotlivého subjektu, a na druhej strane to, že človek nemôže prekročiť ľudskú subjektivitu“¹³.

V rámci takéhoto postoja sa aj nádej – ak nemá byť len ilúziou – musí týkať niečoho, čo má človek pod kontrolou. Človek môže vkladať nádej len do seba, prípadne do druhých ľudí, (napríklad odborníkov, keď sa spoľahne na účinnosť vakcíny, ktorú vyvinuli), no nikdy nie do nejakej bytosti transcendentnej ľudský rod. Dúfať môže tiež len v niečo, čo je v ľudských silách – nie napríklad v milosť či zázrak, ktoré sú nadprirodzeného pôvodu.¹⁴ Človek si nesmie vytvárať falošné útechy, ani keď ide o smrť, ak nechce napokon prepadnúť stavu sklúčenosti, v ktorom už nečaká nič od seba, ani od iných, ani od života. Musí sa spoliehať len na svoje schopnosti.

Na otázku, či je takýto život bez objektívneho zmyslu a hodnôt, život bez viery v posmrtný život, vôbec hodný toho, aby ho človek žil, Sartre odpovedá, že zmysel takéhoto života spočíva v tom, že človek má možnosť voľby:

„Zvoliť si to, či ono znamená zároveň potvrdzovať hodnotu toho, čo si volíme, pretože si nemôžeme nikdy voliť horšie. Vždy si volíme to lepšie; a nič nemôže byť lepšie pre nás, aby to nebolo lepšie pre všetkých. Ak navyše existencia predchádza esenciu a my budeme existovať, zároveň ako vytvárame

8 SARTRE, J. P.: Existencialism Is a Humanismus.

9 SARTRE, J. P.: Existencialism Is a Humanismus.

10 SARTRE, J. P.: Existencialism Is a Humanismus. „We are left alone, without excuse.“

11 SARTRE, J. P.: Existencialism Is a Humanismus.

12 Porov. SARTRE, J. P.: Existencialism Is a Humanismus.

13 SARTRE, J. P.: Existencialism Is a Humanismus.

14 Porov. CHENG-LING, YU: Hope and Dispair. A discussion on the Atheistic Existentialist, Evolutionary Biologist and Intersubjective Accounts of Hope. In: *Marcel Studies*, Vol. 5, Issue No. 1, 2020

Sartre s. 9 –10, 13 – 15.

svoj obraz, tento obraz je platný pre všetkých a pre celú epochu, v ktorej sa nachádzame.”¹⁵

Každé rozhodnutie človeka – či už pre nejaké náboženstvo, životný stav, svetonázor – ovplyvňuje celé ľudstvo. Svojimi rozhodnutiami totiž vytvárame istý obraz človeka v danej dobe.

Smrť ako čisté faktum

Pokiaľ ide o smrť, Sartre odmieta všetky snahy dať jej nejaký zmysel. Neuznáva prirovnanie smrti k „záverečnému akordu melódie”,¹⁶ bez ktorého by melódia bola nehotová, ani jej vnímanie ako hranice, ktorá človeka prepája s nie-ludským absolútnom, či akési uzavretie účtu, ktorým sa človek definitívne stáva tým, čím je (niečo ako posledný súd v kresťanskom chápaní).¹⁷ To všetko sú pre neho len iluzórne útechy. Smrť má, podľa neho, absurdný charakter, rovnako ako život, „nie je tým, čo dáva životu zmysel: naopak, je tým, čo mu z princípu význam berie”¹⁸. Keďže čas našej smrti je náhodný, nemožno ju očakávať ako zakončenie melódie, ktoré musí vyplývať z celku melódie, teda z naplneného života, ktorý sa prirodzene zavrie smrťou v starobe.¹⁹ Práve náhodnosť oberá smrť o „akýkoľvek ráz harmonického záveru”²⁰. Ak je totiž život dlhým čakaním na uskutočnenie našich cieľov a uskutočnenie seba samých – na to, aby sa v budúcnosti definitívne vymedzilo miesto, zmysel a hodnota toho, čo sme v našom živote urobili – a naraz „predmet môjho očakávania, ako aj ten, čo očakáva, zmizne”²¹, potom je z retrospektívneho pohľadu toto očakávanie absurdné. Smrť je holý fakt:

„Na rozdiel od Heideggera, musíme teda povedať, že smrť nie je našou vlastnou možnosťou, ale *kontingentným faktom*, ktorý mi ako taký zásadne uniká a od samého začiatku patrí k mojej fakticite. Nedokážem preto odhaliť, ani očakávať smrť, ani voči nej zaujať nejaký postoj, pretože sa odhaľuje ako neodhaliteľná, marí všetky očakávania a vsúva sa do všetkých postojov,

15 SARTRE, J. P.: Existencialism Is a Humanismus. „To choose between this or that is at the same time to affirm the value of that which is chosen; for we are unable ever to choose the worse. What we choose is always the better; and nothing can be better for us unless it is better for all. If, moreover, existence precedes essence and we will to exist at the same time as we fashion our image, that image is valid for all and for the entire epoch in which we find ourselves.”

16 SARTRE, J. P.: *Bytí a nicota. Pokus o fenomenologickou ontologii*. Praha : OIKOYMENH, 2006, s. 609.

17 Porov. SARTRE, J. P.: *Bytí a nicota. Pokus o fenomenologickou ontologii*, s. 615.

18 SARTRE, J. P.: *Bytí a nicota. Pokus o fenomenologickou ontologii*, s. 618.

19 Pieper naopak argumentuje, že náhodnosť smrti ju neoberá o subjektívny moment istého „aktu dovriešenia existencie”, vnútorného uzavretia. Z tohto pohľadu neexistuje nič ako predčasná smrť. Porov. PIEPER, J.: *Death and Immortality*. South Bend (Ind.) : St. Augustine’s Press, 2000, s. 78 – 79.

20 SARTRE, J. P.: *Bytí a nicota. Pokus o fenomenologickou ontologii*, s. 614. Sartre pripodobňuje človeka k odsúdencovi na smrť, ktorý sa snaží čo najlepšie pripraviť, aby obstál na popraviske a medzitým ho skolí chrípková epidémia.

21 SARTRE, J. P.: *Bytí a nicota. Pokus o fenomenologickou ontologii*, s. 617.

predovšetkým však do tých, ktoré by sme k nej chceli zaujať, takže ich mení vo vonkajšie a stuhnuté postoje, ktorých zmysel je navždy zverený druhým, a nie nám samým. Smrť je rovnako ako narodenie čisté faktum; prichádza k nám zvonka a transformuje nás vo vonkajšok. V zásade sa smrť vôbec nelíši od narodenia a túto identitu narodenia a smrti nazývame fakticitou.“²²

Smrť nemožno chápať ani ako jednu z možností človeka, ani samovražda nedáva životu zmysel: „Samovražda je absurdita, ktorá vrhá môj život do absurdity.“²³ Človek ako bytie pre seba je totiž bytím, ktoré „sa vždy dovoľáva nejakého potom“, takže v ňom „nie je pre smrť miesto“²⁴. Akonáhle však toto „bytie pre seba“ prestane žiť, jeho minulosť – ktorú kým je nažive neustále prekonáva a ktorá je tým, čím má bytie pre seba byť – sa tým nezruší, ale prepadá sa do „bytia v sebe“ – celý život zomrelého už *je* (už to nie je „bytie v ustavičnom odklade“).²⁵

Smrť nemožno jednoducho spájať ani s konečnosťou, pretože konečnosť je ontologická štruktúra „bytia pre seba“ a smrť patrí ku fakticite. Podľa Sartra by „ľudská realita zostala konečná, aj keby bola nesmrteľná, pretože sa *robí* konečnou, akonáhle volí seba samú ako *ľudskú*. Čin slobody je tvorbou a prevzatím konečnosti“²⁶. Tým, že sa jedinečným spôsobom utváram, uskutočnením jednej možnosti inú odmietam, a tak sa vzhľadom na večnosť stávam konečným.

Človek však nie je len „bytím pre seba“, ale aj „bytím pre druhých“. Hoci sa smrťou končia všetky možnosti človeka rozvíjať vlastný projekt života, „*pamäť druhého* môže zabrániť tomu, aby sa [život zomrelého] úplne uzavrel do plnosti bytia v sebe a spretľhal všetky svoje väzby k prítomnosti“²⁷. Druhý sa teda stáva strážcom života zomrelého. Každý človek, keď ako „bytie pre seba vstupuje do bytia, musí zaujať postoj k mŕtvym“²⁸ – istým spôsobom ich „zorganizovať“ a určiť svoju blízkosť či odstup od celých skupín i jednotlivcov. Takto ľudia jednej generácie rozhodujú o zmysle usilovania sa a konania predchádzajúcej generácie tým, že v ich snahách buď pokračujú, alebo naopak sa odklonia inam.²⁹ „Vzťah k mŕtvym – ku *všetkým* mŕtvym – je v skutočnosti bytostnou štruktúrou onoho základného vzťahu, ktorý sme nazvali ‚bytie pre druhých‘.“³⁰ Zdá sa, akoby vzťah k mŕtvym bol dôležitejší než vzťah k živým, lebo mi poskytuje možnosť dať ich životu zmysel, ktorý často neviem dať tomu svojmu.

Sartre sumarizuje otázku smrti takto:

22 SARTRE, J. P.: *Bytí a nicota. Pokus o fenomenologickou ontologii*, s. 622. Sartre tu odmieta Heideggerov pojem bytia-k-smrti.

23 SARTRE, J. P.: *Bytí a nicota. Pokus o fenomenologickou ontologii*, s. 618.

24 SARTRE, J. P.: *Bytí a nicota. Pokus o fenomenologickou ontologii*, s. 618.

25 Porov. SARTRE, J. P.: *Bytí a nicota. Pokus o fenomenologickou ontologii*, s. 619.

26 SARTRE, J. P.: *Bytí a nicota. Pokus o fenomenologickou ontologii*, s. 622.

27 SARTRE, J. P.: *Bytí a nicota. Pokus o fenomenologickou ontologii*, s. 619.

28 SARTRE, J. P.: *Bytí a nicota. Pokus o fenomenologickou ontologii*, s. 620.

29 Porov. SARTRE, J. P.: *Bytí a nicota. Pokus o fenomenologickou ontologii*, s. 621.

30 SARTRE, J. P.: *Bytí a nicota. Pokus o fenomenologickou ontologii*, s. 620.

„Čo je teda smrť? Nič iné než určitý aspekt fakticity a bytia pre druhých, t. j. nič než *danosť*. Je absurdné, že sme sa narodili, je absurdné, že zomrieme; na druhej strane sa však táto absurdita ukazuje ako trvalé odcudzenie môjho bytia – ako možnosť, ktorá nie je *mojou* možnosťou, ale možnosťou druhého. Je to teda vonkajšia a faktická medza mojej subjektivity [...] *smrť* predstavuje budúci zmysel môjho aktuálneho bytia pre seba a pre druhého.“³¹

Tento život je, podľa Sartra, všetko, čo človek má, a keďže neexistujú objektívne hodnoty, musí si človek vymyslieť vlastné hodnoty a formovať podľa nich seba i svoj život. Človek je svoj vlastný projekt, sám je zodpovedný za to, čím bude, no smrťou sa všetky jeho možnosti končia. Nádej na zvládnutie tohto biedneho života je len v jeho rukách a v rukách iných ľudí. Sartrov človek je odsúdený byť slobodný a niesť zodpovednosť za seba i za ostatných členov ľudského rodu bez toho, aby vedel, ako tento jeho projekt skončí po jeho smrti. Neexistuje väčšia hodnota ako sloboda, chápaná ako možnosť vedome prijať svoj tragický osud a zodpovedne konať v súlade s týmto poznaním. Takéto konanie sa prejavuje solidaritou s ostatnými ľudskými bytosťami.

Hodnota života sa zdôrazňuje len vzhľadom na jeho jedinečnosť a neopakovateľnosť, nie je ukotvená v ničom transcendentnom, ani v hodnote ľudskej bytosti ako takej. Nádej, ktorú Sartrova filozofia poskytuje – ak je ju vôbec možné nazvať nádejou – spočíva v dôvere v ľudské sily, v dôvere, že každý z nás bude ochotný zodpovedne prežiť svoj život, budeme navzájom solidárni a že môj život neostane absurdným, ale druhí mu dajú po mojej smrti zmysel.

G. Marcel: ontológia založená na intersubjektivite

Hoci G. Marcel vychádza tiež z primátu existencie pred esenciou a z chápania človeka ako konkrétneho vteleného subjektu, opiera sa zároveň o kresťanský svetonázor a transcenduje čisto materialistický pohľad na svet a na človeka. Vo svojej filozofii sa obsiahlo venuje smrti, no najmä jej protiváhe – nádeji. Kritizuje dve krajnosti: jednak istý pseudoreligiózny špiritizmus, ktorý ponúka lacnú útechu a upiera smrti jej vážnosť, a na druhej strane postoj, ktorý „dogmatickým potvrdzovaním úplnej a konečnej definitívnosti smrti“³² vedie k ešte horším dôsledkom a prehlbuje beznádej. Odmietnutie viery v posmrtný život nevedlo a nevedie, ako sa myslelo, k väčšej hodnote pozemského života, práve naopak, k jeho znehodnoteniu, pretože bol zbavený širšieho metafyzického kontextu, tvrdí Marcel.³³ Postoj k smrti, hodnota človeka či podstata nádeje sú, podľa neho, úzko späté s celkovým pohľadom na svet.

31 SARTRE, J. P.: *Bytí a nicota. Pokus o fenomenologickú ontologiu*, s. 623.

32 MARCEL, G.: Smrť a nádej. In: *Filosofický časopis*, 61, č. 4, 2013, s. 565.

33 Porov. MARCEL, G.: Smrť a nádej. In: *Filosofický časopis*, 61, č. 4, 2013, s. 567.

Aj pre Marcela je kľúčovým pojmom sloboda – v negatívnom význame je sloboda „absenciou čohokoľvek, čo sa zdá byť odcudzením od seba samého“ a v pozitívnom zmysle som slobodný, ak sú „motívy môjho konania v rámci toho, čo môžem legitímne považovať za štruktúrne črty seba samého“³⁴. Sloboda je teda najmä pozitívnu slobodou formovať seba a svoj vlastný život, no zároveň je niečím, čo sa vynára v našom vzťahu s druhými a so svetom okolo nás. Je to kreatívny, dynamický proces, ktorý umožňuje neustále „dohadovanie sa“ medzi našimi vlastnými túžbami a požiadavkami sveta. Je možnosťou sebarealizácie v hraniciach vzťahu s druhými, je to niečo, čo zakúšame. Ide o paradoxný koncept slobody: čím viac vstupujeme do projektov zameraných na seba, tým menej legitímne je povedať, že sme slobodní, čím viac sa zaoberáme druhými slobodnými osobami, tým väčšími sme slobodní.³⁵ Sloboda teda nie je len subjektivistickým nástrojom na formovanie vlastného „ja“, ale umožňuje, priam vyzýva nás k záujmu o druhých.

Tvrdenie o definitívnosti smrti sa, podľa Marcela, zakladá na predpoklade, že človek je totožný so svojím telom: „Akonáhle poviem, že viem, že musím zomrieť, potom je to údel tohto tela, o ktorom premýšľam.“³⁶ Istota smrti sa teda vzťahuje k určitému biologickému objektu, človek sa vníma ako „vec“ ako „objekt“. Súčasne je presvedčený, že veci okolo neho môžu urobiť jeho život zmysluplnejším. To ho vrhá do stavu dilemy spôsobenej tým, že túži skôr „vlastniť“ ako „byť“, že svoje individuálne „ja“ definuje na základe toho, čo vlastní, alebo čím je, teda svojej profesie. Takáto objektifikácia vlastného „ja“ ho oberá o slobodu a oddeľuje od skúsenosti vlastnej participácie na bytí, tvrdí Marcel. Človek totiž participuje na bytí ako subjekt, ktorý je niečím viac než len fyzickým telom.³⁷

Ak sa človek chápe ako subjekt, a nie len ako objekt, potom nemôže jednoznačne určiť svoj vzťah ku svojej smrti, ale musí si ho zvoliť, musí ho „vytvoriť, ba dokonca ho istým spôsobom vymyslieť“³⁸. Práve v tomto zmysle Marcel chápe slobodu ako ontologickú protiváhu smrti. Sloboda umožňuje človeku nepriznať smrti jej ničivú a definitívnu moc. No umožňuje mu aj opak, teda svojím konaním „verifikovať materializmus vo vlastnom tele“³⁹. Ontologická protiváha smrti spočíva v pozitívnom uplatňovaní slobody, ktorá sa stáva príľnutím a láskou. Vďaka láske je smrť „nielen vyvážená, ale aj transcendovaná“⁴⁰. Význam slobody nespočíva teda len v možnosti zvoliť si ako byť človekom, ale jej najvyšším prejavom je príľnutie a láska k druhému.

Hoci v sebe nosíme tušenie o vlastnej smrti a z prirodzenosti ľudského tela vieme, že zomrieme, nie je možné mať skúsenosť s vlastnou smrťou. Takúto

34 MARCEL, G.: Truth and Freedom. In: *Philosophy Today* 9 (1965) s. 232.

35 Porov. HERNANDEZ, J. G.: Gabriel Marcel. In: *The Internet Encyclopedia of Philosophy*, <https://iep.utm.edu/marcel/>(17.05.2023)

36 MARCEL, G.: Smrť a nesmrtnosť. In: *Filozofia*, 68, č. 3, 2013, s. 221.

37 Porov. HERNANDEZ, J. G.: Gabriel Marcel. In: *The Internet Encyclopedia of Philosophy*, <https://iep.utm.edu/marcel/>(17.05.2023).

38 MARCEL, G.: Smrť a nesmrtnosť. In: *Filozofia*, 68, č. 3, 2013, s. 224.

39 Porov. MARCEL, G.: Smrť a nesmrtnosť. In: *Filozofia*, 68, č. 3, 2013, s. 224.

40 MARCEL, G.: Smrť a nesmrtnosť. In: *Filozofia*, 68, č. 3, 2013, s. 223.

skúsenosť však môžeme anticipovať v skúsenosti so smrťou milovanej osoby. Tvárou v tvár smrti milovaného totiž stráca účinnosť narkotizujúca predstava, že smrť je „odpočinok, po ktorom túžime po vyčerpávajúcej drine v živote“⁴¹, ktorou sa snažíme zmierniť strach z vlastnej smrti. Takýto postoj by sme totiž považovali voči milovanému človeku za zradu. V jeho smrti zažívame, podľa Marcela, najväčší konflikt – „konflikt lásky a smrti“⁴², pretože „jeho smrť je i mojou smrťou“⁴³. V zármutku, ktorý nás po smrti milovanej bytosti úplne ovládne, ostáva táto akoby stále prítomná a ja prestávam žiť. Smrť vtedy pociťujeme ako odlúčenie od toho, koho milujeme, no zároveň ako stratu „svojho sveta“, keďže láska znamená spojenie v jednom „my“ v spoločnom svete. Vnímame ju ako stratu seba samého, pretože vlastné bytie sa nám javí ako spolu-bytie v láske.

V centre Marcelovej filozofie – podobne ako u Sartra – je teda človek ako vtelený subjekt. Jeho subjektivismus je však zároveň „intersubjektivismom“. Intersubjektivita pôsobí na subjekt, takže subjektívne je už od základu intersubjektívne.⁴⁴ Intersubjektivitu chápe Marcel ako bytostnú otvorenosť, v ktorej v milovanom vidím bytosť hodnú úcty, ktorá má právo existovať sama osebe, a nielen predmet, ktorý chcem vlastniť, aby uspokojil moju túžbu. V tomto pohľade „milovať niekoho znamená hovoriť mu: ty nezomrieš“⁴⁵. Hoci sa z pohľadu empirika takýto výrok môže javiť ako absurdný – konštatuje Marcel – ničivý dopad smrti nemôže zasiahnuť to, vďaka čomu je milovaná bytosť ľudskou bytosťou. Jedine ontológia založená na takto chápanej intersubjektivite môže, podľa neho, ospravedlniť obetovanie života za niekoho druhého, napríklad za dieťa, bez nej by totiž išlo len o klamné zdanie, či podvod. Obetujúci sa človek je totiž hlboko presvedčený o nadosobnej jednote medzi ním a dieťaťom, vďaka ktorej prežije vo svojom dieťati.⁴⁶

Láska ako ontologická protiváha smrti

Intersubjektivitu spája Marcel s ďalšími pojmami ako: láska, spoločenstvo, „ja“ a „ty“, disponibilita či „vzájomná prítomnosť“. „Prítomnosť“ chápe ako vnútorný postoj, v ktorom „ja“ prestáva byť pre druhého oddeleným objektom a otvára sa priestor, v ktorom môžeme existovať ako „my“⁴⁷. Hoci niekto

41 MARCEL, G.: Smrť a nesmrtnosť. In: *Filozofia*, 68, č. 3, 2013, s. 228.

42 MARCEL, G.: Prítomnosť a nesmrtnosť. In: MARCEL, G.: *Prítomnosť a nesmrtnosť. Výbor z textů*. Praha : Mladá fronta, 1998, s. 90.

43 MARCEL, G.: Smrť a nesmrtnosť. In: *Filozofia*, 68, č. 3, 2013, s. 226.

44 Porov. BENDLOVÁ, P.: Mezi reflexí a vírou. Úvod ke třem programovým textům Marcelovy existenciální filosofie. In: BENDLOVÁ, P. (ed.): *Tři programové texty existenciální filosofie Gabriely Marcela*. Praha : Filosofia, 2022, s. 86 – 87. Marcelova filozofia býva preto tiež niekedy nazývaná „filozofiou intersubjektivity“ alebo „filozofiou druhej osoby“, ako uvádza Bendlová. Najrozvinutejšiu podobu teórie intersubjektivity možno nájsť v Marcelovom diele *Tajomstvo bytia (Le mystère de l'être 1949/1950)*.

45 MARCEL Smrť a nádej. In: *Filosofický časopis*, 61, č. 4, 2013, s. 569.

46 Porov. MARCEL, G.: Smrť a nádej. In: *Filosofický časopis*, 61, č. 4, 2013, s. 568.

47 Porov. HERNANDEZ, J. G.: *Gabriel Marcel*. In: Internet Encyclopedia of Philosophy, <https://iep.utm.edu/marcel/> (02.06.2023)

môže sedieť vedľa druhého a počúvať ho, nemusí byť „prítomný“. A naopak, niekto, kto je tisícky kilometrov vzdialený a s ktorým sa rozpráva po telefóne, mu môže byť „prítomný“. Takáto prítomnosť musí byť vzájomná. „Ja“ sa dáva druhému a táto „vydanosť“ je prijatá a opätovaná. Mizne cudzosť medzi jedným a druhým človekom.⁴⁸ Ide o „vnútorné uskutočnenie prítomnosti v lone lásky, ktorá nekonečne presahuje akúkoľvek verifikáciu prístupnú chápaniu“⁴⁹.

Dôležitá je pritom disponibilita, postoj „otvorenosti voči druhému na základe obojstrannej sympatie, t. j. spolucítania, náklonnosti, duchovnej spriaznenosti – či patetickejšie vyjadrené: lásky“⁵⁰. Byť disponibilný je opakom byť „uzatvorený sám do seba“. Znamená to byť vždy pripravený byť pre druhého prítomný – „ja sa dáva druhému a toto darovanie je ústretovo prijaté alebo opätované“⁵¹. Takéto vzájomné prijatie je základom pre vytvorenie spoločenstva a pre plnšie pochopenie vlastného bytia; ak je „ja“ v spoločenstve s druhým a prítomné druhému, je viac prítomné aj sebe samému. Spoločenstvo dáva akejkoľvek skúsenosti nový význam, ktorý by inak ostal pre človeka nedostupný. Subjekt je inému subjektu druhom, lebo navzájom potrebujú skúsenosť toho druhého.⁵²

Preto pravá láska nie je vlastníckym egocentrickým vzťahom, nie je „posesívna“, ale je „oblatívna“ a heterocentrická: každý je v nej zameraný na toho druhého a vytvára sa tajomná jednota, podobná jednote medzi dušou a telom.⁵³ „To, čo vlastním, nie je reálne súčasťou mňa samého, pretože to môžem stratiť bez toho, aby som prestal existovať“⁵⁴, no v existenciálnej jednote oblatívnej lásky ostáva milovaný aj po smrti „vnútorne“ a reálne prítomný, a hoci nejde o prítomnosť vnímateľnú zmyslami, nejde ani o prítomnosť čisto v spomienkach, tvrdí Marcel.⁵⁵ Takúto jednotu lásky opisuje aj ako „fakt bytia spolu vo svetle“⁵⁶, zvláštny druh jednoty medzi ľudskými bytosťami, v ktorom je idea nejakého „ja-teritória“ fiktívna.⁵⁷

V jednote prežívanej v láske ma prítomnosť druhého „vnútorne obnovuje: táto prítomnosť je potom prítomnosťou objavnou, to znamená, že ma robí oveľa úplnejšie sebou samým, ako by som bol bez nej“⁵⁸. Pritom nejde

48 Porov. SCHERER, G.: *Smrt jako filosofický problém*. Praha : Karmelitánské nakladatelství, 2005. s. 87 – 88.

49 MARCEL, G.: Postavení ontologického tajemství. In: BENDLOVÁ, P. (ed.): *Tři programové texty existenciální filosofie Gabriela Marcela*. Praha : Filosofia, 2022, s. 126.

50 BENDLOVÁ, P.: Mezi reflexí a vírou. In: BENDLOVÁ, P. (ed.): *Tři programové texty existenciální filosofie Gabriela Marcela*, s. 82.

51 HERNANDEZ, J. G.: *Gabriel Marcel*. In: Internet Encyclopedia of Philosophy, <https://iep.utm.edu/marcel/> (02.06.2023)

52 Porov. HERNANDEZ, J. G.: *Gabriel Marcel*. In: Internet Encyclopedia of Philosophy, <https://iep.utm.edu/marcel/> (02.06.2023)

53 Pórov. MARCEL, G.: *Přítomnost a nesmrtnost*, s. 95.

54 MARCEL, G.: *Přítomnost a nesmrtnost*, s. 94.

55 Porov. MARCEL, G.: *Přítomnost a nesmrtnost*, s. 96. Marcel si uvedomuje, že jeho teória je neverifikovateľná, no istú podpornú evidenciu nachádza v metapsychických skúsenostiach a metafyzickej reflexii.

56 MARCEL, G.: *Přítomnost a nesmrtnost*, s. 99.

57 Porov. MARCEL, G.: *Přítomnost a nesmrtnost*, s. 101.

58 MARCEL, G.: *Přítomnost a nesmrtnost*, s. 98.

len o to, čo druhý hovorí, „stimulujúcim účinkom nie je obsah jeho slov: je to on sám tak, ako ich hovorí, on sám ako ten, kto svoje vlastné slová podopiera všetkým, čím je“⁵⁹. Podľa Marcela ide o jednu z najtajupnejších skúseností, ktorá je v plnom zmysle slova existenciálna.

Takejto prítomnosti pri druhom nie je možné sa naučiť, toto umenie je milosťou, darom a vyžaduje „tvorivú vernosť“⁶⁰. Prítomnosť je

„realita, je to istý *influx*, alebo vplynutie, prítok; na nás záleží, či sa ním dáme preniknúť, či nie, hoci sami ho samozrejme vyvolať nemôžeme. Tvorivá vernosť znamená si túto svoju priechodnosť stále aktívne udržiavať [...] dochádza tu ku akejsi tajomnej výmene medzi slobodným činom a darom ako odpoveďou na tento čin“⁶¹.

Pri takomto aktívnom uchovávaní prítomnosti sa obnovuje jej schopnosť „tajomne podnecovať tvorenie“ a obnovovať to, čo dobré prináša. Keď hovoríme, že záleží na nás, aby mŕtvi ostali žiť, nejde o uchovanie nejakého ich obrazu či spomienky, ale o uchovanie ich prítomnosti, pre ktoré je potrebná tvorivá vernosť, ktorá „predlžuje nejakú prítomnosť, ktorá sama korešponduje s určitou nadvládou bytia na nami“⁶².

V tomto zmysle sa smrť javí ako „skúška prítomnosti“. Smrť milovanej osoby nás vtahuje do tajomného sveta, v ktorom nie je všetko objektivizovateľné a všetko sa nedá vyriešiť ako problém, pretože zahŕňa mňa ako pýtajúceho sa a prežívajúceho láskyplný vzťah. V nádeji na prekonanie smrti ide skôr o nezničiteľnosť tohto vzájomného puta, než o nezničiteľnosť „objektu“⁶³.

Fakt, že sa ľudia dokážu vystaviť smrti pre nejakú ideu, potvrdzuje, podľa Marcela, že človek transcenduje prírodu. Človeka chápe ako „dieťa večnosti“, ktoré smeruje k oslobodeniu od kategórií súvisiacich s vlastnením, od kategórií „túžby po niečom, sebalásky, strachu“⁶⁴. Hoci „onen svet“, ktorý je za hranicou smrti, ostáva pre nás tajomstvom, predsa zachytávame jeho záblesky či indicie v prežívaní intersubjektívnej jednoty. Neviditeľno, v ktorom sa má naplniť a trvať subjektivita, nemusí mať, podľa Marcela, nadpozemskú povahu, ani nemôže označovať nejaké miesto, kam by sme odišli po opustení tohto sveta. Onen svet skôr „spochívá na súbore neznámych rozmerov či perspektív univerza, ktoré vzhľadom k našej organicko-psychickej štruktúre sme schopní chápať v jedinom, jej zodpovedajúcom aspekte.“⁶⁵

59 MARCEL, G.: Prítomnosť a nesmrtnosť, s. 98.

60 Podľa Marcela je osoba tvorivým poslaním a každú situáciu, v ktorej sa nachádza, chápe tým lepšie, čím viac existenciu chápe ako dar. „Veď život je dar, pobyt vo svete je dar, človek dostáva všetko a v pozemskom živote je len opatrovníkom všetkých vecí. Každý deň je potom výzvou. V hĺbinách svojej vlastnej existencie rozpoznáva možnosť, ktorá na vrchole človeka samého odpovedá pozvaniu k bytiu.“ GAVENDOVÁ, O.: Homo sperans – Existenciálny význam nádeje v živote človeka. In: *Studia Aloisiana*, roč. 7, č. 4, 2016, s. 58.

61 MARCEL, G.: Postavení ontologického tajemství, s. 146.

62 MARCEL, G.: Postavení ontologického tajemství, s. 145.

63 MARCEL, G.: Smrť a nádej. In: *Filosofický časopis*, 61, č. 4, 2013, s. 570.

64 MARCEL, G.: Prítomnosť a nesmrtnosť, s. 93.

65 MARCEL, G.: Smrť a nádej. In: *Filosofický časopis*, 61, č. 4, 2013, s. 572.

Na prijatie týchto tajomných skutočností je však potrebné „otvorené myslenie“, ktoré je svojou povahou obrátené k tomuto neviditeľnému svetu, a oblatívna láska, ktorá je nerozlučne spojená s nádejou. Marcel dokonca tvrdí, že „u bytosti bez lásky neexistuje nijaká možnosť nádeje, ale len žiadostivosť či ambícia“,⁶⁶ ktoré sú zamerané na uspokojenie vlastných potrieb a želaní. Pritom je dôležité odlíšiť pravú nádej od jej rôznych stupňov, či od našich želaní.

Sartre chápe lásku a jej význam úplne inak ako Marcel. Podľa neho ide o paradoxný a neúspešný pokus dosiahnuť nezávislosť od objektivizujúceho pohľadu druhého, aby som sa opäť stal pánom svojho bytia. Pôvodným zmyslom „bytia pre druhých“ je konflikt: „Druhý ako vedomie je pre mňa tým, kto mi odcudzil bytie, i tým, kto dáva existovať bytiu, ktoré je mojím bytím“⁶⁷. Človek sa snaží o navrátenie svojho bytia, keďže ho druhý tým, že mu dáva bytie, v podstate vlastní. Preto sa človek snaží „byť voči sebe samému druhým“⁶⁸, teda byť príčinou vlastného bytia. To však je z definície možné len Bohu.

Keď človek túži, aby ho druhý miloval, odmieta objektivizujúci pohľad druhého a požaduje od neho určitý pohľad, spĺňajúci jeho vlastné predstavy, v ktorých je sám krásnym, milovaným a uznávaným objektom. Druhý sa však pre túto zmenu pohľadu musí slobodne rozhodnúť, čo prakticky znamená, že sa musí vzdať akejkol'vek ďalšej slobody rozhodovania, akejkol'vek slobody vidieť alebo vnímať veci inak. V láske nejde o to druhého vlastniť ako vec, teda uprieť mu slobodu, lebo „úplné zotročenie milovaného zabíja lásku milujúceho“. Avšak ide o snahu vlastniť jeho „slobodu ako slobodu“⁶⁹.

Takto chápaná láska zahŕňa kontrolu, určovanie a riadenie toho, ako ma druhý vidí a ako nazerá na svet. Je to projekt zbavenia druhého jeho inakosti a radikálnej cudzosti. Človek túži byť milovaný inou slobodou, ale „dožaduje sa, aby táto sloboda už nebola ako sloboda slobodná [...], aby sa rozhodla pre lásku [...], aby sa sama spýtala [...] a túžila po svojej spútanosti. Toto zajatie má byť výrazom slobodného vzdania sa, ale súčasne si chce reťaze podržať v rukách“⁷⁰.

Sartre tu predstavuje túžbu po láske ako egoistickú snahu, zameranú len na svoje dobro a na rafinované ovládnutie druhého. Na rozdiel od Marcelovho chápania lásky ako bytostného splynutia „ja“ a „ty“ v jednom „my“ – ktoré znamená vznik novej kvality spolu-bytia, v ktorom sú subjekty plne slobodné – je v Sartrovom ponímaní takáto jednota s druhým *de facto* neuskutočniteľná.⁷¹ Ide o neuskutočniteľný ideál, ktorý napriek tomu predstavuje dôvod, pre ktorý sa človek o lásku usiluje: „Láska ako základný vzťah k druhému je

66 MARCEL, G.: Smrt a nesmrtnost. In: *Filozofia*, 68, č. 3, 2013, s. 226.

67 SARTRE, J. P.: *Bytí a nicota. Pokus o fenomenologickou ontologii*, s. 426

68 SARTRE, J. P.: *Bytí a nicota. Pokus o fenomenologickou ontologii*, s. 427.

69 SARTRE, J. P.: *Bytí a nicota. Pokus o fenomenologickou ontologii*, s. 429.

70 SARTRE, J. P.: *Bytí a nicota. Pokus o fenomenologickou ontologii*, s. 429.

71 Sartre uvádza tri aspekty, ktoré ničia lásku: „po prvé láska je svojou podstatou klam a odkazovanie do nekonečna, pretože milovať znamená chcieť, aby niekto miloval, teda chcieť, aby si druhý prial, aby som ho miloval [...] Po druhé: druhý sa môže kedykoľvek prebudiť a môže ma kedykoľvek zo subjektu zmeniť v predmet, odkiaľ neustála neistota milujúceho. Po tretie: láska je absolútno neustále relativizované druhými. Musel by som byť na svete s milovanou bytosťou sám, aby si láska uchovala charakter absolútnej vzťahovej osy.“ SARTRE, J. P.: *Bytí a nicota. Pokus o fenomenologickou ontologii*, s. 440 – 441.

súborom projektov, ktorými sa snažím uskutočniť túto hodnotu.⁷² To, čo nie je v ľudských silách, je však pre Marcela možné vďaka spojeniu s absolútnym Bytím, vďaka osobnému Ty a jeho darovanej milosti. Ak by totiž ľudská láska nebola naplnená až do krajnosti nekonečnými možnosťami, bude klamať samu seba, tvrdí Marcel.⁷³

Nádej ako hybná sila človeka-pútnika

Marcel nielenže považuje dosiahnutie jednoty v láske za možné, no pripisuje jej ďalší, životne dôležitý význam. Tento význam spočíva práve v jej schopnosti premôcť smrť. Preto pre neho nie je neotrasiteľnou istota o definitívnosti smrti, ale istota, že „tam, kde láska pretrváva, kde triumfuje nad všetkým, čo smeruje k jej degradácii, tam smrť musí byť napokon definitívne porazená“⁷⁴. Láska a nádej sú totiž nerozlučne spojené, preto „jedine svet opustený láskou môže prepadať smrti“⁷⁵.

Človeka vníma ako pútnika na tejto zemi, pre ktorého je najväčšou hrozbou strata nádeje, teda strata lásky. Beznádej predstavuje triumf zla, triumf smrti. Takáto beznádej je spojená s „problémovým“ prístupom ku skutočnosti, s predstavou, že všetko je možné vyriešiť, podobne ako problémy v oblasti techniky. Hoci nás štruktúra sveta zvädza k takémuto chápaniu, práve z najhlbšieho dna beznádeje sa môže vynoriť neporaziteľná nádej, ktorá

„spočíva v uistení, že za tým všetkým, čo je dané a čo môže slúžiť ako materiál k inventarizácii, či ako podklad pre akékoľvek prepočty, leží tajomný princíp v bytí, ktorý je v spoločenstve so mnou a nemôže nechcieť to, čo chcem ja, aspoň pokiaľ si to, čo chcem, zaslúži, aby bolo chcené, a je to skutočne chcené – celou mojou bytosťou“⁷⁶.

Človek nedokáže odvrátiť beznádej len svojou rozumovou úvahou,⁷⁷ pretože je dôsledkom určitej bilancie, na základe ktorej „nenachádzam nič, čo by vzdorovalo rozkladnému procesu hlodajúcemu vo vnútri všetkých vecí, ktorý mi moja reflexia dovoľuje rozpoznať a presne označiť [...], skutočnosť neobsahuje v sebe nič, čo by mi dovoľovalo otvoriť jej kredit, nie je v nej nijaká záruka“⁷⁸. Preto je pre porazenie beznádeje nutné prijať tajomstvo, tajomstvo bytia.

72 SARTRE, J. P.: *Bytí a nicota. Pokus o fenomenologickú ontologiu*, s. 428.

73 MARCEL, G.: Smrť a nádej. In: *Filosofický časopis*, 61, č. 4, 2013, s. 571.

74 MARCEL, G.: Prítomnosť a nesmrtnosť, s. 91.

75 MARCEL, G.: Prítomnosť a nesmrtnosť, s. 91.

76 MARCEL, G.: Postavení ontologického tajemství, s. 137.

77 MARCEL, G.: Setkání se zlem. In: MARCEL, G.: *Prítomnosť a nesmrtnosť. Výbor z textů*. Praha: Mladá fronta, 1998, s. 83.

78 MARCEL, G.: Postavení ontologického tajemství. In: BENDLOVÁ, P. (ed.): *Tři programové texty existenciální filosofie Gabriela Marcela*. Praha: Filosofía, 2022, s. 137.

„Tajomstvo“ chápe Marcel ako priamy protiklad „problému“: „Medzi realitou nádeje v srdci dúfajúceho človeka – a súdmi, ktoré o nej vynáša rozum zostávajúci v zajatí objektivity, je preto rovnaká priehrada, aká oddeľuje čistý problém od čistého tajomstva.“⁷⁹ Človek, ktorý hľadá na svet cez optiku riešenia problémov, všetky svoje ciele, túžby či vzťahy vníma ako prekážky, ktoré treba zdoľať. Takýto človek sa vzdaluje od tajomstva bytia,⁸⁰ v ktorom nádej pramení.

Pravá nádej si vyžaduje dôveru v Bytie či v absolútne Ty. Ak je človek otvorený pre duchovný a transcendentný charakter sveta, umožňuje mu to dúfať, že realita je zakotvená v niečej starostlivosti. Preto, keď vloží dôveru do takéhoto sveta, verí, že budúcnosť bude lepšia ako prítomnosť, hoci sa všetko zdá tomu protirečiť.⁸¹ Jeho istota pramení z nádeje, ktorá nie je stavom jednoduchého priania. Na rozdiel od túžby, ktorá je v zásade egocentrická, lebo smeruje k vlastneniu, pre Marcela „dúfať“ vždy znamená dúfať „kvôli nám“⁸². Takáto nádej implikuje prorockú istotu a zabraňuje ľudskej bytosti, aby sa vnútorne rozpadla. Marcel to opisuje poeticky: „Nádej je niečo ako látka, z ktorej je utkaná naša duša“⁸³.

Nádej sa spája tiež s odvahou niečomu čeliť. Je aktívnou reakciou na stav ujarmenia. Pokiaľ sa teda človek necíti byť v istom zmysle ujarmený a má zaistený určitý život komfort, tak nádej slabne. Pritom nejde o to, vytvárať si ilúzie o danej situácii, ako to kritizoval Sartre, ani o obyčajné želanie:

„Ten, kto dúfa v príchod sveta, v ktorom zavládne spravodlivosť, sa neobmedzuje len na tvrdenie, že tento očakávaný svet má oveľa viac predností než svet nespravodlivý, ale vyhlasuje, že tento svet bude – a práve preto ide o prorockú nádej. Vďaka tomu zreteľnejšie vidíme, v čom spočíva odvaha, ktorá je hnacou silou nádeje.“⁸⁴

Nádej v sebe nesie hlbokú istotu, že nezávisle na vonkajšom zdaní nemôže byť moja terajšia situácia definitívna a musí z nej existovať nejaké východisko. Človek, ktorý prechováva nádej, je v istom zmysle vnútorne aktívny a kľúčom k pochopeniu tejto aktivity je opäť intersubjektivita. Každý má v sebe ešte „druhého seba“, ktorý sa nechce poddať beznádeji a tvrdohlavo opakuje sám sebe, že sa nesmie poddať napr. chorobe, v dôsledku čoho sa nádej môže v určitom prípade stať reálnym faktorom uzdravenia.⁸⁵ Takáto aktívna nádej, ktorá je akoby predĺžená do neznáma, je „aktivitou zakorenenou v bytí“⁸⁶ a súvisí s vôľou, nie so žiadostivosťou.

79 MARCEL, G.: Postavení ontologického tajemství, s. 139.

80 Porov. HERNANDEZ, J. G.: Gabriel Marcel. In: *Internet Encyclopedia of Philosophy*, <https://iep.utm.edu/marcel/> (02. 06. 2023)

81 Porov. CHENG-LING, YU: Hope and Dispair. A discussion on the Atheistic Existentialist, Evolutionary Biologist and Intersubjective Accounts of Hope. In: *Marcel Studies*, Vol. 5, Issue No. 1, 2020, s. 29.

82 Niet nádeje, ktorá by sa nekonštituovala v nás a pre nás. Porov. MARCEL, G.: Setkání se zlem. In: MARCEL, G.: *Přítomnost a nesmrtnost. Výbor z textů*. Praha : Mladá fronta, 1998, 84.

83 MARCEL, G.: Smrt a naděje. In: *Filosofický časopis*, 61, č. 4, 2013, s. 575.

84 MARCEL, G.: Smrt a naděje. In: *Filosofický časopis*, 61, č. 4, 2013, s. 573.

85 Porov. MARCEL, G.: Smrt a naděje. In: *Filosofický časopis*, 61, č. 4, 2013, s. 574.

86 MARCEL, G.: Postavení ontologického tajemství, s. 142.

Nádej je nerozlučne zrastená so životom v samotnej jeho podstate, so životom, „ktorý je snáď večne trvajúcí“⁸⁷, a preto smeruje mimo tohto nášho sveta. Keďže je v nás tak pevne zakorenená, je to akási záruka toho, čo zvestuje.⁸⁸ Možno ju tiež stotožniť s „nárokom“ človeka na transcendentno, či samotnou transcendentnosťou človeka, ktorá odhaľuje istú posvätnú povahu života, zahŕňajúceho v sebe príslub zmŕtvychvstania.⁸⁹

Pravá nádej teda nepramení zo skúsenosti, ani z rozumových kalkulácií, nepodlieha procesu zvažovania, nemožno ju potvrdiť alebo vyvrátiť minulou skúsenosťou. Má istú vzostupnú dialektiku, „ktorej pôsobením sa môže preniesť na rovinu transcendujúcu všetky možné empirické vyvrátenia, to jest na rovinu spásy“⁹⁰. Nádej je „hybnou silou“ človeka – pútnika⁹¹ a dokáže udržiavať okolo seba „akýsi plameň“⁹² a povzbudzovať aj ostatných. Mať nádej nutne neznamena „mať nádej, že...“ Autentická nádej je totiž „taká nádej, ktorá mieri k tomu, čo od nás nezávisí“⁹³, pramení teda z pokory, a nie z pýchy.

U Marcela sa téma nádeje vždy spája s témami, ako je smrť, zúfalstvo, samovražda, moderný spôsob života, technológie, dôvera atď. Pojem nádeje odvádza od kresťanského chápania nádeje ako základnej cnosti (spolu s vierou a láskou), v ktorom je nádej nerozlučne spojená s existenciou osobného Boha. Takto chápaná nádej nie je ukotvená v dôvere vo vlastné sily človeka, ale v dôvere v transcendentného a všemohúceho Boha. Pravá nádej si vyžaduje absolútnu dôveru v Bytie alebo absolútne Ty, ako Marcel Boha nazýva. Človek má schopnosť vstúpiť do spoločenstva s touto transcendentnou realitou a žiť plnší život.⁹⁴ Nádej je, podľa neho, indíciou, ktorá nám dáva tušiť existenciu „onoho sveta“, ktorý však ostáva pre nás tajomstvom.

87 MARCEL, G.: Smrt a naděje. In: *Filosofický časopis*, 61, č. 4, 2013, s. 576.

88 Porov. MARCEL, G.: Smrt a nesmrtnost. In: *Filozofia*, 68, č. 3, 2013, s. 227.

89 Porov. MARCEL, G.: Smrt a naděje. In: *Filosofický časopis*, 61, č. 4, 2013, s. 575. O transcendentnom rozmere ľudskej existencie pozri viac in GAVENDOVÁ, O.: Homo sperans – Existenciálny význam nádeje v živote človeka. In: *Studia Aloisiana*, roč. 7, č. 4, 2016, s. 48 – 50.

90 MARCEL, G.: Postavení ontologického tajemství, s. 138.

91 Chápanie človeka ako pútnika (*status viatoris*) je súčasťou náboženského chápania človeka, ktorý putuje po tejto zemi. Znamená toľko, že pokým človek existuje na tomto svete, charakterizuje ho ontologická kvalita bytia-na-cestě niekam inam. Život dejinného človeka je štruktúrovaný ako „stávanie sa“, „ešte nie“, nádej. Hoci putovanie môže ísť rôznymi smermi, dokonca aj naspäť, jednu možnosť človek nemá: „nebyť na ceste“. Pojem *status viatoris* označuje dynamický stav stále nenaplneného a nekompletného bytia, ktoré smeruje k naplneniu, k definitívnemu uskutočneniu. Porov. PIEPER, J.: *Death and Immortality*. South Bend (Ind.): St. Augustine's Press, 2000, p. 75 – 76.

92 Porov. MARCEL, G.: Smrt a naděje. In: *Filosofický časopis*, 61, č. 4, 2013, s. 573. Marcel uvádza príklad väzňov v koncentračnom tábore, keď nádej jedného v oslobodenie sa šírila aj medzi ostatných.

93 MARCEL, G.: Postavení ontologického tajemství, s. 141.

94 Porov. CHENG-LING, YU: Hope and Dispair. A discussion on the Atheistic Existentialist, Evolutionary Biologist and Intersubjective Accounts of Hope. In: *Marcel Studies*, Vol. 5, Issue No. 1, 2020, s. 28.

Záver

Z porovnania myšlienok J. P. Sartra a G. Marcela sa ukazuje, že odpoveď na otázku, čo je smrť a ako jej čeliť, veľmi úzko súvisí s antropologickou otázkou, kto je človek. Hoci sa títo filozofi zhodujú v tom, že existencia predchádza esenciu a človek je predovšetkým slobodný subjekt, ktorý utvára sám seba, líšia sa v chápaní jeho subjektivity – v jej metafyzickom ohraničení a vzájomnom prepojení jednotlivých subjektov.

Sartre obmedzuje subjektivitu na svet čisto ľudských možností a síl. Človek je „bytím pre seba“ a druhý ho v podstate ohrozuje, lebo tým, že ho objektivizuje, ho v istom zmysle vlastní. Človek chce získať svoje bytie späť tým, že sa usiluje, aby ho druhý miloval a slobodne sa rozhodol ho vidieť takého, akým sa mu chce javiť. Chce ovládnuť slobodu druhého. Smrť je pre Sartra istá danosť podobná faktu narodenia, je rovnako absurdná ako život a ukazuje sa ako odcudzenie môjho bytia a možnosť pre druhého, pretože druhí majú moc nad tým, aký zmysel nadobudne život človeka po jeho smrti. Rozhodujú o tom, či napokon bude zmysluplný, alebo nie.

Marcel, naopak, chápe subjektivitu ako nerozlučne spojenú s intersubjektivitou, teda „bytosťou otvorenosťou“ pre druhého. Nielenže sa človek pôsobením iných subjektov formuje, ale jeho odklon od zamerania na seba a zameranie sa na druhého mu pomáha stať sa väčšmi slobodným, a tým aj úplnejšie sebou samým. Navyše vďaka slobode, ktorá sa stáva láskou k druhému, sa formuje spoločné „my“. V prežívaní takéhoto spolu-bytia v lone lásky zachytávame záblesky „onoho sveta“, v ktorom môže život pokračovať aj po smrti.

Hoci sa spomínaní autori zhodujú v tom, že kľúčovou charakteristikou človeka je sloboda, pri bližšom definovaní toho, čo pod týmto pojmom chápu, sa ukazujú rozdiely. Zatiaľ čo pre Sartra je najvyšším prejavom slobody prijatie vlastného údelu a možnosť voliť si projekt svojho života, pre Marcela je najvyšším prejavom slobody láska k druhému. Sartrov človek je odsúdený na slobodu, na nesenie zodpovednosti za seba i za druhých a musí prijať absurditu života a smrti.

Na rozdiel od neho, Marcel považuje za najhlbšiu hybnú silu človeka-pútnika nádej. Táto nádej je neoddeliteľne spojená s láskou a bytosťou otvorenosťou človeka pre druhého a tiež pre Bytie, či absolútne Ty. Táto otvorenosť sa prejavuje v tvorivej vernosti prítomnosti a smrť sa javí ako skúška tejto vernosti.

Ľudská existencia je teda neustále, neuzavreté stávanie sa človekom, ktoré sa, podľa Sartra, dovŕši po smrti človeka tým, ako druhí prijmú jeho život a či ponesú ďalej jeho odkaz. Marcel je presvedčený, že ľudská existencia sa zavŕši prekročením hraníc čisto ľudských možností a naplnením transcendentného rozmeru človeku na onom svete, ktorý predstavuje skôr sieť vzťahov než miesto. Práve nádej, ktorá je prítomná v hĺbke bytia a ktorá sa vynára vo chvíľach najťažšieho ujarmenia, je indíciou odkazujúcou na existenciu tohto sveta. Nesie totiž nielen presvedčenie o tom, že tento budúci svet bude lepší, ale aj prorockú istotu, že určite nastane.

V reakcii na ateistických existencialistov, najmä Sartra, chcel Marcel – podľa jeho vlastných slov – svojou filozofiou pomôcť človeku znovu „voľne dýchať“, chcel ho „matersky prebúdzat“, dať mu živiny, učiť ho žiť a pripravovať na nevypovedateľné prekvapenie zo zajtrajšej večnosti.⁹⁵ Jeho filozofia vedie k poznaniu, že okrem nádeje je dôležitou hodnotou, ktorá pomáha čeliť strachu zo smrti, zmysluplný ľudský život zameraný na druhých a vzťah lásky, ktorým vytvárame nezničiteľné spojenie jednotlivých subjektov v spoločnom „my“.

Použitá literatúra

- BENDLOVÁ, P. (ed.): *Tri programové texty existenciálnej filozofie Gabriela Marcela*. Praha : Filosofia, 2022.
- GAVENDOVÁ, O.: Homo sperans – Existenciálny význam nádeje v živote človeka. In: *Studia Aloisiana*, roč. 7, č. 4, 2016, s. 47 – 61.
- HERNANDEZ, J. G.: Gabriel Marcel. In: *The Internet Encyclopedia of Philosophy*, [https://iep.utm.edu/marcel/\(17.05.2023\)](https://iep.utm.edu/marcel/(17.05.2023)).
- CHENG-LING, Y.: Hope and Dispair. A discussion on the Atheistic Existentialist, Evolutionary Biologicst and Intersubjective Accounts of Hope. In: *Marcel Studies*, Vol. 5, Issue No. 1, 2020, s. 20 – 36.
- KOLEKTIV AUTORŮ: *Filosofický slovník*. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2002
- KREEFT, P.: *Láska je silnejšia ako smrť*. Bratislava : Redemptoristi – Slovo medzi nami, 2012.
- MARCEL, G.: *Přítomnost a nesmrtnost*. Výbor textů. Prel. P. Bendlová. Praha : Mladá fronta. 1998.
- MARCEL, G.: Smrt a naděje. Prel. P. Bendlová. In: *Filosofický časopis*, roč. 61, č. 4. 2013, s. 565 – 577.
- MARCEL, G.: Smrt a nesmrtnost. Prel. P. Bendlová. In: *Filozofia*, roč. 68, č. 3, s. 220 – 231, 2013.
- PIEPER, J.: *Death and Immortality*. South Bend, IN. : St. Augustine's Press, 2000.
- SARTRE, J. P.: *Bytí a nicota. Pokus o fenomenologickou ontologii*. Praha : OIKOYMENH, 2006.
- SARTRE, J. P.: Existencialism Is a Humanismus. (1946) In: KAUFMAN, W. (ed.): *Existentialism from Dostoyevsky to Sartre*. Meridian Publishing Company, 1989.
- SCHERER, G.: *Smrt jako filosofický problém*. Praha : Karmelitánské nakladatelství, 2005.

Mgr. Ing. Mária Spišiaková, PhD.
Teologická fakulta Trnavskej univerzity
Kostolná 1, 814 99 Bratislava
e-mail: maria.spisiakova@truni.sk

95 Porov. MARCEL, G.: Smrt a nesmrtnost. In: *Filozofia*, 68, č. 3, 2013, s. 230.